

10. Slovnyk ukraïnskoi movy: v 11 tt. / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. – Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980.

11. Tkachenko Yu. V. Diieslivna verbalizatsiia hradualnoi semantyky v suchasniï ukraïnskii movi: avtoref. dys... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 – ukraïnska mova / Yuliia Vitaliivna Tkachenko; NPU im. M. P. Drahomanova. – Kyiv, 2016. – 21 s.

Світлана Стрілецька

(м. Біла Церква)

УДК 801.671:57:81'367.2

ЛІНГВІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ КОГЕЗІЇ В ТЕКСТАХ РІЗНИХ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛІВ МОВИ

У статті проаналізовано явище лексико-семантичної когезії в текстах різних функціональних стилів мови. Окреслено сутність понять «когезія» та «когерентність» як домінуючих категорій характеристик текстів. Розглянуто засоби вираження лексико-семантичної когезії, яка забезпечується зв'язками між реченнями, утвореними за допомогою лексико-семантичного повторення.

Ключові слова: *перекладацький аналіз тексту, когезія, когерентність, лексико-семантична когезія, лексико-семантичне повторення, сітка вузлів лексико-семантичного зв'язку, «семантичне ядро», центральні й маргінальні речення.*

Постановка проблеми. Адекватний письмовий переклад неможливо здійснити без відповідного перекладацького аналізу вихідного текстового матеріалу [4, с. 4], що, зі свого боку, передбачає виявлення в текстах повторень як лексико-семантичного засобу забезпечення когезії між реченнями, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку, установлення «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень. Перекладацький аналіз тексту передбачає також його прагматичний і стилістичний аналіз. Наступний етап перекладацької діяльності – власне переклад, а на кінцевому етапі – редагування перекладеного тексту й порівняння його з текстом оригіналу [4, с. 4–5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання повторень як лексико-семантичного засобу забезпечення когезії в текстах було предметом дослідження С. Максимова, М. Хої та ін. Проблему ідентифікації повторень, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку та встановлення «семантичного ядра» вивчали І. Арнольд, К. Белоусова, С. Максимов, М. Хої та ін. Питання прагматичного й стилістичного аналізу тексту досліджують І. Арнольд, І. Гальперін, М. Кожина, С. Максимов, Г. Почепцов, О. Селіванова, Дж. Остін та ін. Для нас особливий інтерес має вивчення питання зв'язків між реченнями, які утворено шляхом лексико-семантичних повторень, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку, установлення «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень, тобто засобів лексико-семантичної когезії.

Питання щодо особливостей функціонування лексико-семантичної когезії в текстах окремих стилів не були предметом спеціальних досліджень, що й зумовило **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – подати лінгвістичну характеристику лексико-семантичної когезії. **Завданням статі** є з'ясувати сутність когезії як домінантної категорійної характеристики текстів, виокремити засоби забезпечення лексико-семантичної когезії між реченнями в текстах різних функціональних стилів мови (далі – ФСМ).

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз відомих наукових теорій, присвячених вивченню загальних властивостей тексту, дозволяє виділити сім обов'язкових рис, що роблять текст текстом, а саме: когезія, когерентність, інтенціональність, акцептабельність, інформативність, ситуативність та інтертекстуальність. Когезія (зв'язність) та когерентність (цілісність) визначаються як перші дві важливі категорії: когезія означає принципи, що сполучають елементи поверхні тексту в організоване ціле, вони передаються граматичними засобами, тоді як когерентність експлікується семантико-прагматичними відношеннями [12, с. 39].

На зв'язність як на одну з текстових категорій указують А. Новиков (1983), Н. Шевченко (2003), О. Селіванова (2004) [6, с. 25–30; 7, с. 191–240; 11, с. 24]. За О. Селівановою, зв'язність є провідною категорією тексту, оскільки саме вона забезпечує його функціонування як цілісного структурно-семантичного утворення [9, с. 211].

Натомість у спеціальній літературі, присвяченій англістиці, частіше використовують саме англomовний термін «когезія». Наприклад, І. Гальперін дотримується розуміння когезії, запропонованого представниками лондонської лінгвістичної школи М. Галлідеєм і Р. Газаном, згідно з яким «когезія постає як текст, організований в семантичне ціле (semantic edifice)» [2, с. 85]. Учений також використовує термін «граматична когезія» (англ. «grammatical cohesion») для позначення таких граматичних засобів забезпечення когезії в тексті, як уживання сполучників, прийменників, узгодження часових форм дієслова, складнопідрядних і складносурядних синтаксичних конструкцій. Зауважимо, що граматична когезія не є предметом нашого дослідження.

Слідом за О. Каменською, З. Тураєвою, Н. Валгіною, З. Хованською, О. Москальською, виділяємо такі підходи щодо тлумачення зв'язності: психологічний, референційний, формально-граматичний і психолінгвістичний підходи. Психологічний підхід ґрунтується на тлумаченні зв'язності як категорії мислення, яка відображає зв'язність компонентів ідеальної моделі світу у свідомості індивіда [3, с. 23]. Відповідно до референційного підходу зв'язність схарактеризовано як категорію, що відображає глибинні зв'язки й характер створеної в тексті об'єктивної дійсності, де наявний усезагальний зв'язок явищ [9, с. 109]. Формально-граматичний підхід визначає зв'язність як взаємодію між текстовими компонентами, що на структурному рівні тексту експлікують засоби мови [1; 5]. Психолінгвістичний підхід до розгляду питань зв'язності тексту передбачає її аналіз у двох аспектах: 1) зв'язність – це наявність зв'язків (формальних або семантичних) усередині текстових одиниць і між ними; 2) зв'язність – це семантична цілісність тексту [10].

У межах психолінгвістичного підходу до тлумачення зв'язності спостерігаємо тенденцію її ототожнення із цілісністю. Взаємодію між цими двома категоріями дослідники визначають по-різному. Зокрема, З. Хованська цілісність підпорядковує зв'язності й кваліфікує її як зв'язність, що зумовлює об'єднання фактів і явищ в єдине семантично замкнене ціле [10]. Натомість О. Москальська підпорядковує зв'язність цілісності й розглядає першу як одну з особливостей, одну зі складників останньої [5, с. 86].

Фокусууючись на потребі розмежування зв'язності й цілісності, учені подають низку ознак, що допомагають розмежувати ці дві категорії. Цілісність – психолінгвістична категорія, зумовлена концептуальною єдністю тексту, зв'язність – лінгвістична категорія, що

забезпечує семантичну й формальну єдність тексту та репрезентована засобами мови. Цілісність тексту можна встановити лише після його прочитання й сприйняття. Натомість зв'язність можна встановити в процесі читання тексту. Цілісність і зв'язність є взаємопов'язаними категоріями, але не взаємозумовленими. Цілісність не завжди передбачає наявність у тексті формальної зв'язності. І навпаки, текст, що є формально зв'язним, не завжди становить семантичну єдність, тобто не завжди є цілісним [6; 8]. Звідси зв'язність розглядають як структурну величину, а цілісність як смислове наповнення.

Отже, текст виявляє себе в різних категоріях, серед яких найбільш значущою є когезія, оскільки саме вона уможливує існування тексту як цілісного структурно-семантичного утворення. Відтак ми розглянемо засоби забезпечення лексико-семантичної когезії між реченнями в тексті.

Важливим видом когезії в тексті, на думку М. Хой (1991), є лексична або лексико-семантична когезія (англ. «lexical or lexical and semantic cohesion») (далі – ЛСК) [4, с. 26]. ЛСК забезпечується зв'язками між реченнями, утвореними шляхом лексико-семантичного повторення (англ. «repetition links»), тобто наявністю в реченні лексичних одиниць (слів або словосполучень), які відновлюють певні елементи з попередніх речень для надання про них нової інформації [13, с. 268].

Суголосно з С. Максимовим, визначимо головні типи повторень, які можна спостерігати між реченнями в текстах різних ФСМ: 1) просте лексичне повторення (англ. «simple lexical repetition»); 2) складне лексичне повторення (англ. «complex lexical repetition»); 3) проста парафраза (англ. «simple paraphrase»); 4) складна парафраза (англ. «complex paraphrase»); 5) кореферентне повторення (англ. «co-reference repetition»); 6) субституція (англ. «substitution») [4, с. 27–28].

Проаналізуємо кожний тип повторень окремо.

Просте лексичне повторення формується тоді, коли лексична одиниця повторюється в тексті без значних змін. Наприклад, іменник в однині набуває форму множини, а дієслово в теперішньому часі – форму минулого часу, активний стан перетворюється на пасивний, займенник у називному відмінку замінюється на займенник у непрямому відмінку тощо. Зауважимо, що простим лексичним повторенням вважають повторення лише повнозначних слів (англ. «lexical words»). Лексичне повторення таких службових слів (англ. «grammatical words»), як артиклі, прийменники, сполучники, допоміжні дієслова, частки не розглядають.

Складне лексичне повторення утворюється, коли дві лексичні одиниці не є схожими, проте мають однакову лексичну морфему; вони також можуть бути ідентичними, але належати до різних частин мов та, відповідно, виконувати різні граматичні функції. Антоніми, які мають спільні лексичні морфеми, також розглядають як складне лексичне повторення.

Проста парафраза трапляється тоді, коли одна лексична одиниця замінюється іншою, при цьому її значення істотно не змінюється. До простої парафрази належить більшість контекстуальних синонімів.

Складна парафраза – це заміна однієї лексичної одиниці на іншу з протилежним значенням (антонімом), що не має спільної лексичної морфеми. Складна парафраза вживається, коли одна лексична одиниця є комплексним лексичним повторенням іншої й одночасно простою парафразою третьої лексичної одиниці. У цьому разі складна парафраза спостерігається між другим і третім словом. Це семантичне явище називають трикутник-сполучення (англ. «link-triangle»).

Кореферентне повторення утворюється, коли два слова, інтерпретуючись, мають однакового референта й стосуються однакового об'єкта реального світу в певному контексті.

Субституція – це заміна одних лексичних одиниць на інші, зокрема, іменників на займенники (особові та вказівні) [4, с. 27–28; 13, с. 52–55].

З огляду на характеристику типів повторень, розглянемо правила утворення зв'язків між реченнями в тексті шляхом лексико-семантичного повторення, за М. Хой (1991):

1. Зв'язок (англ. «link») утворюється між реченнями, які мають однакову лексичну одиницю.

2. Зв'язки, утворені шляхом лексико-семантичного повторення в межах одного речення, не розглядаються.

3. За умови утворення 3-х і більше зв'язків між двома реченнями утворюється лексико-семантичний вузол або бонд (англ. «bond») [4, с. 32; 13, с. 91].

Такий підхід дозволяє виділити центральні й маргінальні речення (англ. «central and marginal sentences»). Речення, які мають максимальну кількість вузлів лексико-семантичного зв'язку або бондів з іншими реченнями, є центральними (англ. «central sentences»). Такі речення містять основну інформацію й становлять семантичне ядро тексту (англ. «semantic nucleus»), оскільки є найважливішими для його розуміння, інтерпретації та перекладу. Своєю чергою, речення, які мають недостатню кількість вузлів лексико-семантичного зв'язку або бондів з іншими реченнями, вважають маргінальними (англ. «marginal sentences»). Такі речення містять додаткову інформацію і мають меншу семантичну цінність [4, с. 36–37; 13, с. 43].

Зазначимо, що судження про центральні й маргінальні речення певною мірою є суб'єктивними, але, як наголошує С. Максимов, такий підхід базується на реальних лінгвістичних фактах у рамках методології, яку пропонує М. Хой (1991).

У ході нашого дослідження виявлено альтернативний підхід щодо визначення основної та додаткової інформації під час аналізу та розуміння текстів, запропонований І. Арнольд (1981; 1990), який вирізняє «сильні» і «слабкі позиції» (англ. «strong and weak positions»). Зокрема, до «сильних» позицій відносять заголовки тексту, його початок і кінець, абзаци, які містять основну інформацію, а інші, відповідно, до «слабких» позицій. І. Арнольд наголошує, що теорія «сильної» позиції є важливим компонентом стилістичного контексту (англ. «essential component of stylistic context»). Однак інші автори (Н. Монаков, Г. Москальчук (1999); К. Белоусов, Г. Москальчук (2004)) вважають, що «сильні» і «слабкі» позиції, на які вказує І. Арнольд, зумовлені кількістю повторень [4, с. 27; 13, с. 52–55].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Підсумовуючи вищесказане, робимо висновки про те, що важливим видом когезії в тексті є лексико-семантична когезія, яка забезпечується зв'язками між реченнями, утвореними за допомогою лексико-семантичного повторення. Слідом за М. Хой, ми виділяємо просте лексичне повторення, складне лексичне повторення, просту парафразу, складну парафразу, кореферентне повторення, субституцію. Між реченнями, які мають однакову лексичну одиницю, утворюється зв'язок; за умови утворення 3-х і більше зв'язків між двома реченнями утворюється лексико-семантичний вузол або бонд. Такий підхід дозволяє виділити в тексті центральні речення, які становлять «семантичне ядро» тексту, та маргінальні речення.

Перспективним вважаємо вивчення питання ідентифікації повторень у текстах різних функціональних стилів мови. Додаткової уваги потребує створення сітки вузлів лексико-

семантичного зв'язку, за М. Хої, та встановлення «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валгина Н. С. Теория текста / Н. С. Валгина. – Москва : Логос, 2003. – 280 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – Москва : Наука, 1981. – 139 с.
3. Каменская О. Л. Текст и коммуникация / О. Л. Каменская. – Москва : Высш. шк., 1990. – 151 с.
4. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська і українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу: навч. посіб. / С. Є. Максимов. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : Ленвіт, 2012. – 203 с.
5. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – Москва : Высшая школа, 1981. – 183 с.
6. Новиков А. И. Семантика текста и её формализация / А. И. Новиков. – Москва : Наука, 1983. – 215 с.
7. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – Киев : Брама, 2004. – 336 с.
8. Сорокин Ю. А. Текст, цельность, связность, эмотивность / Ю. А. Сорокин // Аспекты общей и частной лингвистической теории текста. – Москва : Наука, 1982. – С. 61–75.
9. Тураева З. Я. Лингвистика текста : Текст, структура и семантика / З. Я. Тураева. – Москва : Просвещение, 1986. – 127 с.
10. Хованская З. И. Категория связности и смысловое развёртывание коммуникации / З. И. Хованская // Сб. научн. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза. – Москва, 1980. – Вып. 158. – С. 100–119.
11. Шевченко Н. В. Основы лингвистики текста: учебное пособие / Н. В. Шевченко. – Москва : Приор-издат, 2003. – 160 с.
12. Beaugrande R. Factors in a Theory of Poetic Translating / R. De Beaugrande. – Assen : Van Gorcum, 1978. – 212 p.
13. Hoey M. Patterns of Lexis in Text / M. Hoey. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 276 p.

Стрелецкая С. Лингвистическая характеристика лексико-семантической когезии в текстах различных функциональных стилей языка

В статье затрагивается вопрос лингвистической характеристики лексико-семантической когезии в текстах различных функциональных стилей языка. Автором выяснено суть когезии и когерентности как доминантных категориальных характеристик текстов. Рассмотрены способы обеспечения лексико-семантической когезии как важного вида когезии в текстах, которая обеспечивается связями между предложениями, образованными путем лексико-семантического повторения.

Ключевые слова: *переводческий анализ текста, когезия, когерентность, лексико-семантическая когезия, лексико-семантическое повторение, сетка узлов лексико-семантической связи, «семантическое ядро», центральные и маргинальные предложения.*

Abstract

Striletska S. Linguistic characteristics of lexico-semantic cohesia in the texts of different functional styles of language.

An adequate written translation can not be carried out without proper translation analysis of the original text material. The translation analysis involves identifying repetitions in the texts as a lexical-semantic means of ensuring cohesion between sentences, creating a network of lexical-

semantic nodes and establishing a "semantic core" by defining central and marginal sentences. The question of repetition as a lexical-semantic means of ensuring cohesia in the texts was the subject of the research of S. Maksimov, M. Hoey and others. The problem of identification of repetitions, the creation of a network of nodes of lexical-semantic communication and the establishment of a "semantic core" were studied by I. Arnold, K. Belousova, S. Maksimov, M. Hoey and others.

Since the researchers of lexical-semantic cohesiveness did not consider the features of its functioning in the texts of individual styles, the topicality of the study is due to the need to study lexical-semantic cohesions in texts of various functional language styles to create a powerful tool for further translation activities.

The purpose of the article is to provide a linguistic characteristic of lexical-semantic cohesia. The task of the article is to study the essence of cohesion as a dominant categorical characteristic of multi-language texts and the means of ensuring lexical-semantic cohesia between sentences in texts of various functional language styles.

An important type of cohesia in the text is lexico-semantic cohesia, which is provided by ties between sentences formed by lexical-semantic repetition. Following M. Hoey, we distinguish a simple lexical repetition, a complex lexical repetition, a simple paraphrase, a complex paraphrase, a reciprocal repetition and a substitution. Between sentences with the same lexical unit a bond is formed; if there are three or more bonds between the two sentences, a lexical semantic node or bond is formed. This approach allows us to highlight the central sentences in the text, which represent the "semantic core" of the text, and marginal sentences. In this regard, it is necessary to study the issue of identifying repetitions in the texts of various functional styles of language. The creation of a network of lexical-semantic nodes and the establishment of a "semantic core" by identifying central and marginal sentences require additional attention.

Key words: *translation analysis of the text, cohesia, coherence, lexico-semantic cohesia, lexical-semantic repetition, a network of nodes of lexico-semantic communication, "semantic core", central and marginal sentences.*

References

1. Valgina N. S. Teoriya teksta / N. S. Valgina. – Moskva : Logos, 2003. – 280 s.
2. Gal'perin I. R. Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya / I. R. Gal'perin. – Moskva : Nauka, 1981. – 139 s.
3. Kamenskaya O. L. Tekst i kommunikatsiya / O. L. Kamenskaya. – Moskva : Vyssh. shk., 1990. – 151 s.
4. Maksimov S. Ie. Praktychnyi kurs perekladu (anhliiska i ukrainska movy). Teoriia ta praktyka perekladatskoho analizu: navch. posib. / S. Ie. Maksimov. – 2-he vyd., vypr. i dop. – Kyiv : Lenvit, 2012. – 203 s.
5. Moskal'skaya O. I. Grammatika teksta / O. I. Moskal'skaya. – Moskva : Vysshaya shkola, 1981. – 183 s.
6. Novikov A. I. Semantika teksta i ee formalizatsiya / A. I. Novikov. I – Moskva : Nauka, 1983. – 215 s.
7. Selivanova E. A. Osnovy lingvisticheskoy teorii teksta i kommunikatsii / E. A. Selivanova. – Kyiv : Brama, 2004. – 336 s.
8. Sorokin Yu. A. Tekst, tsel'nost', svyaznost', emotivnost' / Yu. A. Sorokin // Aspekty obshchey i chastnoy lingvisticheskoy teorii teksta. – Moskva : Nauka, 1982. – S. 61–75.
9. Turaeva Z. Ya. Lingvistika teksta : Tekst, struktura i semantika / Z. Ya. Turaeva. – Moskva : Prosveshchenie, 1986. – 127 s.
10. Khovanskaya Z. I. Kategoriya svyaznosti i smyslovoe razvertyvanie kommunikatsii / Z. I. Khovanskaya // Sb. nauchn. tr. MGPIIYa im. M. Toreza. – Moskva, 1980. – Vyp. 158. – S. 100–119.

11. Shevchenko N. V. *Osnovy lingvistiki teksta: Uchebnoe posobie* / N. V. Shevchenko. – Moskva : Prior-izdat, 2003. – 160 s.
12. Beaugrande R. *Factorsina Theory of Poetic Translating* / R. De Beaugrande. – Assen : Van Gorcum, 1978. – 212 p.
13. Hoey M. *Patterns of Lexis in Text* / M. Hoey. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 276 p.